

KARMELO ETXENAGUSIA

Denda nagusien agindupean bizi gara

Iraia Okinaren marrazkia.

KARMELO ETXENAGUSIA (1932-2008)

Carmelo Echenagusia Uribe 1932ko apirilaren 24an jaio zen. Gaztañatza auzokoak ziren gurasoak. Gerra zibilarekin, 5 urte zituela, Etxebarri aldera alde egin behar izan zuen familiak. Iurretako Ertzibengoa (*Ertzimingo*) baserrira itzuli ziren gero.

Artean, Gasteizen eta Comillaseko Unibertsitatean ikasketak eginda, Begoñako elizan ordenatu zen 1955ean. Bizkaiko elizbarrutian jardun zuen gero goi mailako karguetan. Atzenean, Bilboko Gotzaina izan zen 13 urtez (1995-2008). Auto istripu batengatik kaltetuta bizi izan zen azken aldian, harik eta Bilbon hil arte 2008ko hazilaren 6an.

Euskararen alde lan eskerge egin zuen gerraoste luzean, Elizari uzten zitzaizkion pribilegioak baliatuz horretarako. Derioko Seminarioan batez ere, euskara bultzatu eta Labayru Institutu garrantzitsuaren sortzailea izan zen, Mikel Zaraterekin batera. Lan handia egin zuen euskara irakasten, liturgia euskarara itzultzen, eta euskal irakurgaiak prestatzen ere.

Inportanteak izan ziren berak prestaturiko testuen bildumak, lehenengoak multikopistaz argitaratu ziren Derion, ezagunenak dira ediziook:

Euskal idazleen lorategia, Itz lauz, Izarra irarkola, Donostia, 1969.

Euskal idazleak bizkaieraz: antologia, testu azterketak, ariketak, Labayru ikastegia, Bilbo, 1980. (Jon Kortazar & Aitor Etxebarriarekin batera)

Iparraldeko euskal idazleak, Labayru ikastegia, Bilbo, 1981.

Karmelok berak euskaraz idatzitako testu sakabanatuen bilduma eder bat prestatu du Igone Etxebarriak. Eta biografia bat ere bai.

1. Karmelo Etxenagusia, *Euskerea nire bizitzan*, Labayru ikastegia, Bilbo, 2003.
2. Igone Etxebarria, *Karmelo Etxenagusia Uribe*, Bidegileak, Bilbao, 2009.

HERRI MAITE HORI!

Nire herriari lurreta deritxo.

Askorentzat, beharbada, inoiz entzun bako izen iluna. Baleiteke... Begira, adiskideok, neuri be zer jazoten jatan.

Guztiok, nire ustez, zeuon jaioterria bihotzez maiteko dozue: neuk be holantxe maite dot neurea ume-umetatik.

Halanda guzti be, baina, behin baino gehiagotan lotsaz gorritu jat aurpegia, nungoa nazan aitortzean. Hara zer jazoten dan.

Bazoaz hortik zehar zeure herri inguruetatik kanpora; esate baterako, bultzian. Aurrez aurre, ezezagun bat, ixilik; itxuraz euskalduna. Halakoren baten, bata-hesteari:

—Eguraldi ederra, ezta? Eguzki epel osasunkorra...

—Bai, ez dago txarra, aspaldiko ordeztasun...

Eta hortik hasten gara jardunean:

—Gazte, nungoa zara zu, Gernikakoa?

—Ez, jauna, lurretakoa...

—Nungoa?

—Lurretakoa...

Ez dot neure bizian izen hori entzun; basomorturen baten galduta egongo da haren baten...

Ta nik, apal-apal kanpotik, haina negarrez bihotzetik, dinotsat:

—Ez, ba; Bilbotik Donostiara doan bide nagusiaren erdi-erdian dago. Baina gaur, egia esan, Durangoko zati bat baino ez da...

Beste batzuk gure bultziko ezezaguna baino lotsagaldukoagoak izaten dira:

—Txo, nungoa haz ?

—Lurretakoa.

—Je, je... Lurretakoa! Hori ez dok herria. Durangoko auzuna txiki ganorabako bat baino... Gizonak lotsatu be ez iturri zikin bategaitik euren herria saltzen!

Eta barre egiten dabe, adurra dariola. Orduan beti jatort gogora neure auzoko bateri behin entzuniko esakune sakon bat: «Tentela beti harroputz».

—Zer ba Kazintxo, ez da egia, ala, lurreta Durangori iturri bategaitik saldu zala?

—Ume, inoiz ikusi dozu seme bat bere ama iturri bategaitik saltzen? Nik, urte batzuk badaukadaz baina, ez dot holakorik inoiz entzun. Baina behin baino sarriago

beste gauza bat ikusi dot, zoritxarrez, antxinako esakune zaharrena: «Arrain haundiak, txikia irunsi». Ta ume, arrainak ezeze, gizonak be beste hainbeste; nagusiak txikia menperatu; uri haundikiak, alboko herriak jan. Durangok lurreta... arrain haundiak txikiari zer? Irunsi, eztok? Ba... beste horrenbeste.

Ertzimingo baserria (Iñaki Irazabal).

EUSKERA NIRE BIZITZAN⁴

Zu, Karmelo, Iurretan jaio zinan, eta orduan zuenean euskera hutsa egingo zan...

Bai, Ander, halan da, orduko euskal etxeetan ohi zan legez. Nik gurean euskera hutsa entzun eta egin izan dot beti. Gure gurasoak biak ziran herri eta auzo be-rean jaiotakoak (Iurretako Gaztañatzen), eta euren artean ez eben euskerea baino beste berbetarik erabilten. Sekula santan ez neutsen gure gurasoei alkarri erderaz berba egiten entzun; inoizkoren baten egitekotan be, euren aurrean erdaldunen bat egoanean izango zan, erdaldunak be ulertu egien.

Eta erdera jakin baekien zuen gurasoak?

Jakin... jakin, bai, eta polito, orduko denporetan izateko. Amak aitak baino hobeto. Erderea ulertu biak egiten eben, bape eragozpen barik. Eta ez zan hori mira egitekoa: etxe euskaldunetan jaioak izan arren, biak ziran erdaldunen artean be bizi izandakoak. Gure ama luzaroan egon zan Bilbon eta Bilbo inguruan neskame («krixeda» esaten da gure herrian): hamaika-hamabi urtekoa zala joan zan herritik kanpora lanbide horretara, eta ezkondu arteko urterik gehienak hortxe eta horretantxe emon zituan, hainbat erdal etxetan. Ezkondu eta gero be, sarritan joaten zan negu aldian Bilboko plazara, bendeja saltzen (porrua zan, gehienbat, gure amak saltzen ebana), eta baita Durangokora be, urte guztiko zapaturik gehienetan; eta holako lekuetan erderea zan nausi. Erderaz berba egiteko erreztasun handi samarra lortu baeban be, batzuetan izaten zituan halako «hanka-sartze» nabarmen batzuk, batez be erdal berben «jeneroakaz». Gure aitak, oster, gitxitan urten eban euskal berbetearen ingurutik: gatzetxu zala, morroi egon zan okindegi baten Gizaburuagan eta Gernikan; gero Durangoko lantegi handi baten, «Hijos de Mendizábal» eritxonean, sartu zan langile, eta horkoxe behargin zala heldu jakon heriotzea (54 urtekoa baino ez zan hil zanean). Lantegi horretan euskaldunak asko ziran, baina erdaldunak be ez gitxi; eta gure aita zanak erderaz be polito ikasi eban, bere anaiarik gehienak baino hobeto. Soldadutza Bilbon egin ei eban, San Frantzisko kaleko kuartelean, eta horrek be emon eutsan erderea ikasteko ere.

⁴. Ander Manterola interlokutoretzat hartuta, 2002ko uztaillean idatzitako elkarrizketa luzearen lehenengo partea. *Euskerea nire bizitzan* liburutik.

Orduan zuenean, umetan, beti euskeraz...

Bai etxean eta bai auzoan ez genduan besterik egiten. Hiru bizitzako baserria zan gurea, «Ertzillbengoa» izenekoa, Bilbotik Donostiarako kamino nausiaren ondoan dagoana, aldatz txiki baten erdian. Teilatupe berean bizi ginan hiru familiok hirurak ginan euskaldun garbiak. Gure «handiko» familia biak, erdera kontuan, gure gurasoak baino askozaz atzerago egozan: euretariko gehienak gitxi eta txarto egiten eben erdera. Gure auzoan nire umetako lagun guztiak be neure antzera egozan. Hori holan dala, gure bizimodu osoa, gure hartuemon eta barriketa guztiak, bai etxean eta bai auzoan, euskal giro hutsean egin behar.

Noiz izan zenduan erdereagazko lehenengo hartuemon?

Ba esango deusut: gerratean, 1937. urtean, ni 5 urte eginbarriko «ume moko» nintzala. «Ebakuazinoa» zala-eta, ilunabar baten Etxebarriko «Zubibarri» ondoko etxe batera eroan ginduezan, kamioi zahar baten ganean pilatuta. Gure amaren nebarik zaharrena –Asentsio «panaderue»– han bizi zan, eta beronen etxean hartu ginduzan gu laurok (gurasoak eta anaia biok) eta Iurretako beste senide batzuk, ganadu ta guzti.

Erdi baserri, erdi kaleko etxea zan, korta ta guztikoa, eta bere ondoan soloak be baeukazan. Bilbotik Madrilera doan kamino ondoan egoan, aldatz labur pike baten hasieran; Arratiako tranbia be etxe ondo-ondotik igaroten zan, beti zaratatsu.

Baina zuen osabearenean euskera egingo eben...

Ba... ez. Gure osabea baserriko semea zan, Iurretako Gaztañatza auzoan jaio ta hazia, eta euskerea geuk lez ekian. Haren andreak, Etxebarriko alabea izanik, euskera jakin baekian, baina erderaz erreztasun gehiago eukan, eta etxean, bai senarragaz eta bai lau seme-alabakaz, erdere baido ez eban erabilten. Nire 4 lehengusuak, ni baino 5-10 urte zaharragoak, euskerea ia ulertu be ez eben egiten. Ganera, inguruko kale-giro haretan, erdere zan berbeta bakarra. Harritzekoa bada be, etxeke amama zaharrak berak, gure izekoaren amak, erdera txarto be txarto egin arren, ia besterik ez eban egin gura izaten, ez etxekeakaz ez gugaz. Erdereari dotoreagoa edo eritxon, antza. Ez dakit ziur zenbat denpora emon genduan «ebakuazino» horretan: pare bat hilabete edo izango zan guztira, lehenengo Zubibarrin eta gero Bilbo barruan, Irala kalean...

Eta zuk, erdal giro horretan, erdera ikasi...

Ba, bai. Danak eskuen puntan erabilten ninduen ni, hango seinia edo umetxua neu nintzan eta. Ez dakit zelan, ez zergaitik, baina barrero etxera bihurtu ginanean,

ni ia «erdaldunduta» nengoan: erderea polito ulertzen neban (adin horretako umetxu batek egin daiken neurrian), eta egin be, tira, zaletasun handiaz egiten neban, maisutasun handiaz ez bazan be. Gero, oster, etxera bihurtutakoan, etxe barruan eta auzoan barriro euskerea baino besterik ez neban entzuten eta, laster moteldu jatan ikasitako erdera hori, eta euskera hutsean izaten zan etxeko ta auzoko bizimodua. Orduko denporetan, dakizunez, gaurko irrati eta TV-rik be ez egoan, eta erdereak bitarte gitxi aurkitzen eban gure artean sartzeko.

Eta eskolan zer?

Gure herrian, orduan, Herriko Eskola bat baino ez egoan, eleiza aurreko plazan; horrezaz ganera, beste hiru auzo-eskola: bata Orozketan, bestea Amezketan, eta hirugarrena Orominon. Nik Herriko Eskolan egin nituan lehenengo urteetako ikasketak. Lehenago ezin eta –danentzat lekurik ez egoan–, sei urte ta erdigaz edo sartu nintzan ni eskolan. Ordurako, etxean ikasita, eskolako hainbat gauza nekian: zenbaketa, irakurten, zirriborro batzuk egiten. Etxean neukan, zorionez, maisu ona...

Nor zan irakaslea, aita ala ama?

Ez bata ta ez bestea: neure anaia bakarra, ni baino ia lau urte zaharragoa. Gurasoak aginduta, nire anaieak bere ikasletzat hartu ninduan, eta nik gogotsu ikasten neban, egia esan. Ikasteko beti da gauza ona zeu baino gehiago dakian bat aldemenean eukitea.

Baina eskolan dan-dana erderaz ikasiko zenduan...

Jakina, orduan ez egoan beste ikasbiderik. Zenbaketea euskeraz be ondo ikasi neban etxean. Gogoan dot zelan handiko sutondoan, erdi olgetan, hango amama zaharrak esaten eustan: «Erdi, ume, jarri hemen sutondoan, eta ea zenbateraino dakizun kontetan...». Eta han hasten nintzan ni «bat-bi-hiru-lau»-ka. Ehuneraino heldu nintzanean, maisu handitzat euki neban neure burua. Gauza barragarriak be irakatsi eustezan:

*Bat, bi, hiru ta lau,
Txominek andrea falta dau,
horma zuloan topau dau...*

Baita beste hau be:

*Hiru t'hiru sei, hiru bederatzi,
hamar hemeretzi, bat hogei...,
kiskillu ta miskillu hirurogei!*

Auzoko ume lagunok be euskeraz egiten genduzan geure kontuak. Hara: behin baten umeok kamino nausian olgetan genbiltzala –orduko denporak! Gaur egin behar hori!–, hor non datorren eskeko bat, eta itanduten deusku: «*Chavales, ¿cuántos kilómetros hay de aquí a Bilbao?*». «*Veintidíes*» erantzun eutsan berehala gutariko batek. Guk orduan euskerea erderatzen genduan; gaur, oster, erdere a euskeratu ohi da.

Eta Herriko Eskolan be erdera hutsean?

Jakina! Gerrosteko urteak urte onak ziran, ba, izan be, eskola barruan euskera egiteko! Bat izan ezik –geure herriko semea zan D. Nikolas Zuazo–, beste maisu guztiak erdaldun garbiak izan nituan; bai izatez eta bai euren gogoz, erdaldunak eta erdalzaleak. Hori holan dala, eta legeak be horixe zorrotz aginduta eukalako, eskola barruan ez genduan guk euskeraz ezer ikasten, ezta berbatxu bat be euskeraz entzuten. Gogoan daukat, esate baterako, zapatuetan errosarioa errezaten genduala eskolan, baina haxe be erderaz beti. Kristinau Ikasbidea («dotriña») be eskola barruan dan-dana erdera hutsean. Maiatzean, eskola aurrean geunkan parroki-eleizan, eskola-ume guztiok, bai neskato ta bai mutikook, alkarregaz Andra Mariaren «Lorak» egiten genduzan, baina dan-dana –kanta ta guzti– erdera hutsean. Egia esan, Herriko Eskolatik kanpora, beste eskola «partikular» batera be joan nintzan urte batzuetan, gehiago ikastekotan. Hango «maistrak» ahizta bi ziran, euskaldun garbiak biak eta abertzaleak, geure herriko alabak; baina hantxe be eskola barruan ez zan erdere baina beste hizkuntzarik erabilten. Biak gerratean Inglateran egondakoak ziran, eta ingles apur bat be irakasten eben, norbaitek hori ikasi gura baeban.

Eta eskolatik kanpora zer?

Atetik urten ordukoxe gure artean euskerea baina besterik ez zan egiten eta entzuten. Alper-alperrik zan guri maisuak sarritan gogor egitea: «*Tenéis que hablar en castellano; tenéis que aprender castellano, para no ser unos burros*». Guk, munduko bazter guztietan ohi danez, geure inguruan ikusten eta entzuten genduana egiten genduan: etxeko eta herriko berbetea.

Baina, Karmelo, gerroste horretan, eta Durangotik hain hurrean egonda, erdereak ez ete eukan ezetarik eraginik Iurretako euskaldunen artean?

Gerrostea aitatu dozu, eta danok dakigu zelakoa izan zan hori gure euskerearentzat: hau sekulan baina umezurtzago gelditu zan... Eta Durangon, Bizkaiko beste herri hazitxuetan lez, aparteko indarra hartu eban orduan erdereak. Du-

rangoko eleizetan be ez zan euskerazko barbarik entzuten, nahiz eta durangoar askok euskera jakin eta ganera albo-herrietako hainbat jente joan eleizkizunetara (esne-saltzaileak, merkatariak, bendejerak, baserritar goiztarrak e.a.). Kaleetan be erdereza zan nausi bakarra: gerra aurreko durangoar gehienak euskera polito baekien be, gerra inguruan Durangon jaiotako umeak eta gaztetxuak ez eben euskerarik egiten. Txarrago dana: jakiteko borondaterik be ez eukien. Euskerea baserritarren berbetea zan, ez kaletarrena, gehienen ustez. Sarritan ikusten genduan: guraso biak euskaldunak izan eta etxean euren artean euskera egin arren be, umeak ez eben euskerarik ikasten. Eta, esango ete dot? Guraso asko pozik, umeak bide horretatik ikustean, eurak baino erdera gehiago ekiela-ta...

Eta eurak baino erreztasun gehiago izango ebela gaurko mundu erdaldunduan bizimodua atarateko.

Bai, hori be egia da eta gogoan hartu beharrekoa. Orduan eta gaur ez doguz gauzak begi bardinez ikusten... Beste arlo askotan lez, honetan be orduko gauzak ez doguz gaurko begi zorrotzez aztertu ta epaitu behar, nire ustez.

Eta Iurretan zer?

Iurreta, herri legez, orduan Durango zan, Durangogaz bat eginda egoan, Durangoren auzo bat baino ez zan, ordurarte beti eleizate izandako gure herria. Egia esan, iurretarrok ez genduan sekula santan hori ontzat hartu eta geure nortasunari sendo eusten ahalegin handiak egiten genduzan. Durangogaz bat eginda bagengozan, hori legez holan zan, baina ez geure borondatez: Durangok irunsi egin ei eban Iurreta, ni jaio baino urte gitxi batzuk lehenago. Nekez esango eban iurretarrak bera Durangokoa zanik... Baina Durango moduko herri erdaldundu bat hain hurrean izateak ez eutsan mesede handirik egiten iurretarron euskereari. Geure bizimodua, neurri handi baten, Durangon egiten genduan: lantegiak, dendak, merkatua, eskola nausiak (Maristena, jesuitena, monjen ikastetxeak...), jolastokiak, trenak eta autobusak, e.a., dan-danak Durangon egozan. Hori holan zala, eta herri handiak txikietan izan ohi dabenez eraginaz, ezinbestekoa zan hango erdereak eta erdalzaletasun biziak gure artean be indar eta eragin handia izatea.

Esango zeunke zehatzago hori zetan agertzen zan?

Ba, begira, Ander... Erdera jakitera behartuta ikusten genduzan geure buruak, giro haretan eroso bizi ahal izateko. Zenbat baserritarrek ez eban erdereza ikasi lantegietan, eguneroko plazan, dendetako hartuemonetan! Gero, modak itsu-itsuan

ontzat hartu ohi dira-ta, erderearen modea be holantxe sartu zan aldi haretan gure artean. Eta gure gazteak, neskak be, erderea ikasteari eta egiteari emon eutsen, euren buruak baserritar agertu ez egitearren. Euren baserrietatik kalera hurreratzen ziranerako, han ixten zituezan bazterren baten euren abarkak... eta baita euskerea be, oinetako barriak eta berbeta barria jazteko. Durangotik hurrago egozan Iurretako auzunak be laster hasi ziran erdalduntzen, berezkoa danez: Durango uritik hurrago, erdereak indar gehiago Iurretako auzunetan.

Eta orduko komunikabideak zer? Ez euken indarririk euskerearen kontra?

Ez handirik, nire ustez. Egunkariak gitxik irakurten zituan; eta irratarik nok eukan, ba, orduan? Telebista, jakina, asmatzeko egoan... Zinea eta kanta barriak erdera hutsean ziran beti, eta euren eragintxua izan arren, ez dot uste horren handia izan ebenik...

Herriko eskolan erderea nausi bakarra izan arren, eleizan horraitino Iurretako abadeak euskeraz egingo eutsuen...

Bai, holantxe da. Nik neuk behintzat horixe ikusi neban beti gure parrokian. Baina badakizu, ezta? Ordukoaren barri ez dakianak uste izan lei eleizako eleizkizun guztiak oso osorik euskera hutsean egiten zireala, gaurko antzera. Eta ez: orduan mezaren liturgia guztia latinez egiten zan, aspalditik inguruko herri ta nazino guztietan lez. Eta domeketako meza nausian (hamarretako mezan) parrokoak egiten eban sermoia edo homilia izan ezik, beste dana latin hutsean izan ohi zan: irakurgaiak eta kanta guztiak be bardin. «Meza isiletan» (gure herrian goizeko sei t'erdietan eta zortziretan emoten ziran mezetan) gure umetan ez zan ezetariko berbaldirik egiten. Hori bai: meza isilotan kantaren bat edo beste sartzen bazan, holako kanta euskerazkoak izan ohi ziran. Vatikanoko II Kontzilio aurreko meza guztietan –bai hemen eta bai Latin Eleiza osoan mundu zabalean– latina zan jaun eta jabe, herri-hizkerak ez euken orduko liturgian ezetariko lekurik.

Baina mezea ez zan orduan eleizkizun bakarra...

Ez, zorionez. Beste eleizkizun batzuk be egiten ziran gure parrokian eta auzoetako ermita ugarietan, eta dan-danok euskeraz baino ez: bederatziurrenak, errosarioa, Garizumako kurutzeak, misinoetako berbaldi luze zatatsiak, Maiatzeko Lorak...

Eta Kristinau Ikasbidea?

«Dotriñea», eleizan, euskera hutsean ikasten genduan; eskolan, oster, erderaz baino ez. Hamaika urtekoa nintzan Seminarioa joan nintzanean, eta ordurako Kristinau Ikasbideko hiru mailak buruz ikasita neukazan, bai euskeraz eta bai erderaz, berba guztiak ondo ulertzen ez banituan be. Hainbeste urtetan, horixe izan zan nik euskeraz irakurritako lehenengo liburua, hiru mailatako *Kristinau Ikasbidea*. Lehenengoa ta bakarra. Gero, abadetzako estudioak hasitakoan, horixe be ez: gai guztiak erdera hutsean. Lotsagarriagoa dana: euskeraz errezetan be ahaztu egin jatan. Gurean egunero esaten zan errosarioa, afal aurretuxan zein afal ostean; baina etxeko umeok, nire anaiek eta biok, errosarioa zuzentzen ikasi genduanetik, erderaz egiten genduan, gure gurasoak euskeraz erantzuten ebela.

Baina, hortik kanpora, euskal kulturea aberatsa izango zan zure inguruan. Esaterako, ipuinak, euskal kanta herrikoiak eta holakoak...

Ba..., egia esateko, ez gauza handirik. Etxean, gure aita bertsozalea zan, baina ez bertsolaria. Zirikatzaile ona beste batzuk bertsotan jarteko, berak aurretik zelako-halako bertso modukoren bat botata. Behin baino gehiagotan, Gabon eta Gabonzaharretan, auzoko gizonak eta gazteak batzen ziran gurean, afal ostean, eta eurotariko bik edo hiruk eten ezineko jardunean ekiten eutsen bertsotan. Kanpoan ate-joka hasten ziraneko, gure aita, etxe barrutik, bertsoren bategaz zirikatzen zituan. Auzoko bertsolariok, behin hasi ezker, nok isildu? Gu guztiok, barre-zantzoka eta pozak zorutzen, ordu luze atseginak igaroten genduzan bertsolarion ahoberokeria «zelebreak» entzuten. Bestelan, gure aita ez zan kantari ona, ez kantazalea. Beragandik ikasi neban kanta bakarra zera izan zala uste dot: «*Hator, hator, mutil, etxera...*». Gurean ez zan Gabon-afaririk hasiko, aita kanta herrikoi hori kantau barik...

Eta auzoan zer?

Auzoan be ez gauza handiegirik. Gure «handiko» Sabino agure zaharrak, horraitino, hainbat ipuin gatzbako esaten eustan, gehienbat «Peru ta Marixerenak», eta oraindino gogoan dot zelan amaitzen zituan beti, niri ziria sartu eta ernegua emoteko:

*Ipuin ipuin alamanera,
oilo guztiak laba ganera,
oilarrak korotza egin dau,
Karmelo sur-puntan jo dau!*

Ez eukan Sabinok ez boz onik ez belarri finik, baina gaur be badakit agure harek kantetan eustan kantaren bat edo beste:

*Ai ene!, Oi ene!
makailauen hazurrek
itto bihar nabe!*

Eta eurenean, andren artean, bere andrearen eta arrebearen artean, matrakaren bat sortzen zanean, gure Sabinok, hasarretu beharrean, umore onari emoten eutsan, bihotz barruko garraztasuna zertxubait gozau gurarik edo. Ondo ekian berak gauzeak ez eukana erremediorik eta, androk alkarri inon direanak esaten itxita, gurera etorten zan errenka eta, atean sartu ordukoxe, han hasiko zan kantetan:

*Batien bata,
bestien bestie,
gure etxien tanbolin barik
sarri fiestie!*

Geroago, nik abade izateko gogoia agertu nebanean –hamar urteko mutikoa nintzala–, ez eustan ba Sabinok adarra gitxi joten, ikusten ninduan bakotxean kantetan eustala, danen aurrean:

*Estudiante tunantie,
kapapien kittarrie;
holan eztala zerbitzen
Jangoikuaren legie...*

Gure «handiko» Mercedes Ibarruriko auzo bateko alabea zan, eta Gernika aldeko *Marijesiak* sarritan kantetan euskuzan. Gure herrian be antzerakoak kantetan ziran orduan, abenduaren 23ko gauean, baina Merzedesenak eta gureak ez ziran guztiz bardinak.

Eta ama ez dozu aitatu. Zer? Ez eutsun amak euskal kantarik irakatsi, ala?

Gurean, ama aita baino bizkorragoa zan kanturako: belarri hobea ta ganora gehiago eukan horretarako. Gaztetxu zala, eta orduko denporetan ohi zanez, josten ikasteko, jostun bategaz ibili ei zan etxerik etxe, aldikada baten, hako «Intxauspeko alaba dendaria» izandako aprendizaren antzera edo. Holakoetan ohi zanez, denporea emoteko, irratirik ez eta, euskal kankak erabilten ei zituezan, josteari itzi barik. Ba ekian gure amak, eta sarritan kantetan euskun harako «Herriko fiestak ziran biharamon goizean...» kanta umoretsua. (Handik urte askotara, Iparraldeko euskerea emoten hasi nintzanean Seminarioan, jakin neban kanta hori ez zala besterik J.B. Elizanbururen «Iragan besta» baino. Gure amak ekiana

eta kantetan euskuna zelanbait bizkaieratuta egoan). *Brabanteko Genobebaren bizitzea* be irakurten ei eben joste-orduetan, negarra dariola sarritan. G. Arruerena izango zan, haren baten. Eta, auzoko andra bati ikasita, Kurutzebide osoa ekian buruz, bertsotan, doinu ta guzti. (Bere bizi guztian, batez be zahartzaroan, sarritan egiten zituan kurutzeok, berak bakarrik, ezetarikolibururen premina barik). Eta beste eliz kanta batzuk be baekizan buruz, esaterako, Maiatzeko Hilean Santa Maña (Marina) ermitan kantetan zireanak... Gaur be bizirik dirau ohitura eder honek, eta antxina ez dala kantatu eusten nire auzokoak, ermitan bertan, Santa Maña egunez, Andra Mariaren kanta bat, nik orain artean beste inon entzun ez dodana:

*Ama ederra ta laztana,
zeure beharra daukagu,
hainbeste neke eta
hainbeste arrisku.
Hainbeste nekeren artean
zaindu gagizuz menpean
zerura heldu artean.*

Eta gero estrofa mordo bat. Horren antzeko hainbat kanta entzuten zan Maiatzeko «Floresetan» (guk orduan holan esaten genduan) Santa Mañako gure ermitan: zorionez, oraintsu batu ta argitaratu dauz kantu ta errezuok liburutxu dotore baten Uribeko Juan txu Zamalloak. Hortik kanpora, euskal kanten arloan, gauza handirik ez. Erderazkoak, ostera, hainbat ikasi nebazan, eskola-lagunei entzunda edo: esaterako, Mexiko aldeko «rancheroenak», eta gure gerratekoak.

Baina, zuen herrian be, eske-kantak ez zirean galduta egongo...

Ez horixe! Nausien antzera, orduko umeok be kantetan genduzan, etxerik etxe, «Abendu» eta «Santa Ageda» kantak. Eta baita umeenak baino ez ziran beste eske-kanta batzuk be: «Urtebarri», «Erregen», «Kandelerio», «Eguen Zuri»...

Beharbada gaur be ahaztu barik izango dozuz...

Zoritxarrez, urteak joan urteak etorri, memoria asko moteldu jat eta ez dodaz danak hain ondo jakingo.

Eurotariko bat esango deuskuzu?

Bat baino ez bada, egin daigun: «Erregen». Neuk dakidan moduan esango dot.

*Erregen, Erregen,
kimeletaña,
zazpi intxaur
da zortzi gaztaña.
Zotzak eta paluek
estudiantien kontuek...
Apalazijo zaldunek,
hiru Erregen egune.
Hiru Erregek/
agindu deuskue
botateko poltsiori.
Atrapa ta zizili,
sillie jo barik itzuli!*

Kantu hau be dirua batzeko egiten zenduen?

Jakina, diru barik pausorik be ez orduko ume gosekilok. Dirua esan dot, baina beste edozer be pozarren hartzen genduan: sagar zimelak, intxaurrak, urrak, txorizoa... Orduko gure goseak ez eukan mizkinkeria handirik. Gure herrian, gure ume-denporan, Urtebarri andren eguna izaten zan; Erregen, gizonena; Gabonzahar (San Silbestre), mutil zaharrena; San Sebastian, mutil gazteena; Kandelerio, neskatilena...

Eta neska zaharrena?

Neska zaharrak be baeuken euren eguna, baina orain ez dot gogoan zein zan egun hori.

Eta gaur be bardin da?

Ez, ez dot uste. Oraingo erdal moda barriak lehengo ohitura asko iruntsi egin deuskuez, eta goian esandako hori be bai. Orain, dakizunez, denda nagusien agindupean bizi gara: eurok jarten deuskue bakotxaren eguna, gure diru apurrak eskuratu nahirik.